

לשכת רב הקמפוס

אוניברסיטת בר-אילן

הפקולטה למדעי היהדות

דף שבועי

פרשת ואתחנן, תשע"א
מספר 927מאת המרכז ללימודי יסוד ביהדות
ע"ש הלנה ופאול שולמן

בקשת משה לביטול הגזרה שלא ייכנס לארץ ישראל המערבית

כבוא בני ישראל לקדש אשר במדבר צין, בחודש ניסן בשנה הארבעים ליציאתם ממצרים, נשארו בחיים רק מעט מיוצאי מצרים, מעל גיל 60, וביניהם שלושת המנהיגים – משה, אהרן ומרים. באותה שנה, בט"ו בניסן, מתה מרים, והעם נשאר ללא מים.¹ העם התלונן וה' הורה למשה ולאהרן לקחת את המטה ובמעמד כל העדה לדבר אל הסלע ולהוציא ממנו מים לכל העם. עפ"י המדרש נערך שם דיון בין משה לעם, שבסופו כעס משה וכינה את העם "המורים" (סרבנים, מורדים) והיכה על הסלע כדי להוציא ממנו מים. ה' כעס על שני המנהיגים שלא ביצעו את הוראתו כלשונה, ופגמו בקידוש ה' שהיה מתפרסם אילו דיברו אל הסלע. עונשם של שני המנהיגים היה: "לִכְן לֹא תָבִיאוּ אֶת-הַקֶּהֱל הַזֶּה אֶל-הָאָרֶץ אֲשֶׁר-נָתַתִּי לָהֶם" (במ' כ:י). את המלה "לִכְן" מפרש חזקוני מלשון שבועה, כפי שגם כתוב בתורה במפורש "וְהָתְאַנַּף בִּי עַל דְּבָרֵיכֶם וַיִּשָּׁבַע לְבַלְתִּי עֲבָרִי אֶת-הַיַּרְדֵּן" (דב' א:לח). המנהיג שנבחר להביאם למערב ארץ ישראל הוא יהושע בן-נון (שם ג:כח).

בשנה הארבעים לצאתם ממצרים, באחד בחודש אב, מת אהרון ב"ה' הר", וגם הוא, כמו מרים, לא זכה להיכנס לארץ ישראל המערבית (במ' לג:לח).

משה רבנו נתאוה מאוד להיכנס לארץ ישראל המערבית, לכן ביקש מאת ה' מתנת חינוך לאפשר לו לעבור את הירדן. הוא לא ביקש שיסולח לו בזכות המצוות שקיים כל ימי חייו משתי סבות: א) אין זה ראוי לשמש את הרב על מנת לקבל פרס; ב) כפי שאומר ר' יוחנן במדרש (דב"ר ואתחנן סימן א), מכאן לומדים "שאין לבריאה כלום אצל בוראה שהרי אדון הנביאים לא בא אלא בלשון תחנונים". כלומר, ה' מספק את צרכיו של כל אחד, לכן אין הוא "חייב" משהו לבריה כלשהי. משה לא ביקש גם שיסולח לו על חשבון המצוות שיעשה בארץ ישראל, כמו מצוות התלויות בארץ, לכן ביקש משה רבנו מתנת חינוך. להלן נמנה כמה מהנימוקים המופיעים בפירושים המצדיקים את בקשת משה ומילויה:

דרש רבי שמלאי, מפני מה נתאוה משה רבנו ליכנס לא"י וכי לאכול מפריה היה צריך... אלא כך אמר משה 'אכנס אני לארץ כדי שיתקיימו כולן על ידי' (סוטה יב ע"א).

במסכת מכות יש דעה אחרת:

מי שנגמר דינו בבית דין בארץ ישראל וברח לחו"ל אין סותרים את דינו, אבל אם ברח מחו"ל לארץ ישראל סותרים את דינו מפני זכותה של ארץ ישראל.

רש"י מסביר שזכותה ומעלתה של ארץ ישראל אולי יעמדו לו למשה לביטול הגזרה, גם אם יעבור אליה כאחד העם ולא כמנהיגו, כי הגזרה הייתה שהמנהיג יהיה יהושע.²

"וְנִאֲתַחֲנַן אֶל ה' בְּעֵת הַהוּא לֵאמֹר" - מה משמעות ההדגשה בעת ההיא? משה רבנו חשב שדברי ה' אליו ואל אהרון: "לִכְן לֹא תָבִיאוּ אֶת-הַקֶּהֱל הַזֶּה אֶל-הָאָרֶץ", פירושו: 'לא תהיו מנהיגי העם בעת כניסתו לארץ ישראל'. והיות ואהרון כבר נפטר ויהושע הוא המועמד להכנסתם לארץ, יש מקום שה' יבטל את עונשו של משה ויכניסו ארצה כאדם פרטי. עוד היה מקום להניח שכיוון שה' אמר "לֹא תָבִיאוּ" בלשון רבים, הכוונה שמשה

² טללי אורות על פרשיות התורה, בני ברק תשנ"ז, עמ' סו (בשם כתנות אור), סז (בשם תוספות ישנים ותפארת יונתן).

ואהרון, שניהם יחד, לא יביאו. וכיוון שאהרון כבר נפטר בעת ההיא, כאמור, הרי יש מקום למלא את בקשתו של משה "אֶעֱבְרָה-נָא".

פרשנים שונים ניסו להשיב על השאלה מדוע לא נענתה בקשתו של משה. ספורנו מפרש (ג:כו): אעברה נא - להכרית כל יושבי כנען, כדי שלא יגלו ישראל ממנה. ואראה את הארץ הטובה - אתן עיני בה לטובה בכרכתי, שתהיה טובה לישראל לעולם. ויתעבר ה' כי למענכם - מפני שהייתי מתאוה לקיים אתכם בה שלא תיגלו ממנה לעולם, והוא כבר נשא ידו להפיל זרעכם בגויים. בעל "העמק דבר" על "וַיִּתְעַבֵּר ה' בְּיָמֵינוּ וְלֹא שָׁמַע אֱלֹהִים", מפרש: ³ "למענכם" לא בגללכם אלא לטובתכם, לטובת העם. מילוי בקשת משה יכלה לפגוע בטובת העם כולו, וטובת העם עדיפה על טובת משה, גם אם לפי שעה לא ברור מהי טובת העם כאן, אבל לעתיד לבוא כולם יבינו. משה, שכל ימיו נלחם לטובת העם, לעתים גם באמצעות ויכוח עם ה', קיבל את גזר דינו בהבנה.

בספר "ילקוט מאיר על התורה"⁴ מופיעה רשימת תירושים לשאלה שהעלינו. נביא כמה מהם: (א) ה' מדקדק עם צדיקים כחוט השערה ומענישם גם על חטאים קטנים וגם על השגגות הנחשבות להם כזדונות, כי הם מכירים בגדלות ה', ולכן גם העונש חמור יותר; (ב) ללמד את העם שכל המדבר בגנות עם ישראל עונשו מרובה. אם משה נענש בעונש כה חמור, על אחת כמה וכמה שמנהיגים או אנשים אחרים ייענשו בעונשים חמורים; (ג) אילו נכנס משה רבנו לארץ והיה בונה את בית המקדש, לא הייתה יד אויב שולטת בו (בביהמ"ק), וכך היו ישראל מתכלים בעונותיהם, כי ה' לא היה שופך את חמתו על עצים ואבנים אלא על העם.

גישה אחרת וייחודית לאי-היענותו של הקב"ה לבקשת משה רבנו, מוצגת ע"י הרב אביגדור הלוי נבנצאל.⁵ חז"ל אומרים שמשה רבנו התפלל תקט"ו תפילות כמניין "ואתחנן" (515)⁶ כדי לשנות את הגזרה. משה פתח את בקשתו במילים "בעת ההיא" - רש"י: לאחר "שכבשתי סיחון ועוג", בט"ו באב, כי ביום זה כלו מתי המדבר. אז גם נודע למשה רבנו שלא ייכנס לארץ ולכן החל להתפלל.⁷ רק בתפילה האחרונה אמר ה' למשה: "כִּבְלֶךָ אֶל-תּוֹסֵף דָּבַר אֲלֵי עוֹד בְּדָבַר הַזֶּה" (ג:כו). והשאלה היא מדוע רק עכשיו? ועוד יש לשאול: מדוע התנגד ה' שמשה רבנו ימשיך להתפלל, ומדוע הקדים משה לומר: "אַתָּה הַחֲלוּת לְהִרְאוֹת אֶת-עַבְדְּךָ אֶת גְּדֻלָּתְךָ".

הרב נבנצאל אומר שהמפתח להבנת הנושא הוא דברי משה רבנו עצמו. משה השתמש בשורש ע-ב-ר: "אֶעֱבְרָה-נָא וְאָרְאָה", ולא בשורש כ-נ-ס, למשל: 'אֶכְנַס נא ואראה'. מדוע? משה הבין שאחרי כל כך הרבה תפילות שלא נענו, תפילה רגילה נוספת לא תצלח, כי "תפלה" גם היא בגימטרייה תקט"ו, והוא ניצל כבר את המספר המרבי שלהן. אמר משה רבנו: 'אשתמש בתפילה מיוחדת - אמירת י"ג מידות, שאותה חייב יהיה הקב"ה לקבל', כפי שאומרת הגמרא⁸ שקיימת "ברית כרותה שתפילות י"ג מידות אינן חוזרות ריקם". עפ"י זה מסביר הרב נבנצאל, שכאשר משה אמר "אֶעֱבְרָה-נָא" הוא כיוון לפסוק "וַיַּעֲבֹר ה' עַל-פְּנֵי וַיִּקְרָא" (שמ' לד:ו), כי באותו מעמד כרת ה' עמו ברית שהמתפלל י"ג מידות אינו חוזר ריקם. ודאי שהעברה זו יש לפרש גם כדברי הנביא "מִי-אֶל כְּמוֹךָ נִשְׂא עֶזְוֹן וְעֵבֶר עַל-פְּשָׁע" (מיכה ז:יח). לכן, אילו התפלל משה את תפילת י"ג המידות, הרי היה נוצר קונפליקט בין הברית לקיומה ובין שבועת ה' שלא ייכנס לארץ, ולכן אומר לו ה': "אֶל-תּוֹסֵף דָּבַר אֲלֵי עוֹד בְּדָבַר הַזֶּה".

משה כרועה נאמן קיים את הוראת ה', לא התפלל את תפילת י"ג המידות וקיבל עליו את גזר הדין, אך בקשתו לראות את הארץ: "וְאָרְאָה אֶת-הָאָרֶץ הַטּוֹבָה" התקבלה, וה' הראה לו את כל הארץ.

פרופ' יהושע עברי
מודיעין

³ דברים ג:כו, ועיין הרב יהודה ברנס, תורת אמן, כרך ב, עמ' 461-464.

⁴ מאיר מלאכי ואברהם אריה, ילקוט מאיר, ליקוטים על התורה, תל אביב, דף תקפ"א. עיינו ברש"י על קידושין לא ע"ב, ד"ה "איסתייעא מילתא".

⁵ הרב אביגדור הלוי נבנצאל, שיחות לספר דברים, ספריית בית אל, עמ' סז-סט.

⁷ החישוב של מניין התפילות הוא כדלהלן: מט"ו באב עד ז' באדר, יום פטירתו, וגי' תפילות ביום, פרט לשבתות וחגים שבהם אין תחנונים, עולה לתקט"ו.

⁸ ראש השנה יז ע"ב.